

De Vereniging voor Filosofische Praktijk in *Filosofie & Praktijk*

In dit katern van de Vereniging voor Filosofische Praktijk (VFP) schrijft Sandra Aerts over het filosofisch café. Dit type café wint aan populariteit, maar is het voor iedereen geschikt? Erno Eskens en Sadije Bunjaku, beiden werkzaam bij het ISVW in Leusden, schetsen de groei van de praktische filosofie en de rol die het ISVW daarin speelt. Arthur D'Ansembourg schrijft over het nut en de waarde van de filosofische leesgroep. Tot slot vindt u er de bespreking van twee boeken, mededelingen en agenda van de VFP.

Het filosofisch café: iets voor iedereen?

Sandra Aerts

Iedereen mag naar het filosofisch café komen. Het gaat immers om gratis filosoferen in een openbaar café, onder leiding van een moderator, los van voorkennis of vooropleiding. De bezoekers kiezen doorgaans ook zelf de vraag die ze willen onderzoeken. Maar is het 'filocafé' als gespreksvorm iets voor iedereen? Misschien is nu net het filosoferen aan sommigen niet besteed. Ze komen voor andere dingen, zoals sociaal contact, een nieuwe partner, om van zich te laten horen, om moppen te tappen, noem maar op. Hoe ga je daar als moderator mee om? Moet je het iedereen naar de zin maken? Maar je wilt het filosofisch houden, toch?

Volgens mij kan je dit laatste (onder andere) doen door de deelnemers naar hun 'kleine verhalen' te vragen: zelfbeleefde, concrete ervaringen die relevante details bevatten. Daaraan kunnen immers de aangedragen antwoorden op de gekozen uitgangsvraag getoetst worden. Heeft een deelnemer geen zin in concretiseren? Had hij iets anders voor ogen toen hij naar het filocafé kwam? Jammer. Je hoeft je als moderator niet aan te passen en niet iedereen blijgezind huiswaarts te sturen.

Ter illustratie een gesprek. Het begint al met een bijzonder vaag geformuleerde, maar door het publiek uitverkoren vraag: Wanneer is er bewustzijn?

Moderator (tot zowat 20 deelnemers): Jullie hebben met een meerderheid van stemmen gekozen voor de vraag: wanneer is er bewustzijn? Kan iemand hierbij een concrete ervaring vertellen? Op welk moment was er voor jou sprake van bewustzijn?

Joep: Altijd! Ik ben mij altijd van iets bewust, behalve als ik slaap, dan niet.

Moderator: Dus nu ook?

Joep: Ja, nu ook. Ik ben mij er nu van bewust dat ik koude voeten heb, bijvoorbeeld.

Guido: Maar dat heeft toch niets met onze vraag te maken!?

Moderator: Hoezo niet?

Guido: Ten eerste denk ik dat je koude voeten gewoon voelt. Daar moet je je niet noodzakelijk van bewust zijn. Ten tweede was de vraag niet 'Waarvan is Joep zich bewust?'. Maar wel: 'wanneer is er bewustzijn?'

Moderator: Klopt dat, Joep?

Joep: Ja, maar ik denk toch dat je je altijd van iets bewust bent. Bewustzijn is geen rondzwevend iets, maar altijd op een object gericht. Als ik koude voeten heb, kan mijn bewustzijn zich daarop richten en dat vaststellen.

Guido: Ik ben niet akkoord. De vraag gaat over bewustzijn in het algemeen. Dan moet je toch niet met koude voeten komen aanzetten?

Moderator: Kan jij dan een goed voorbeeld van 'bewustzijn in het algemeen' geven, Guido?

Guido: Op een bepaald moment in de evolutie hebben sommige levende wezens bewustzijn gekregen. Meer valt daarover toch niet te zeggen?

Moderator: Sommige levende wezens? Over welke levende wezen gaat het dan?

Guido: Wel ja, de mens heeft bewustzijn. Dat weet iedereen en het is wetenschappelijk bewezen. Dieren hebben alleen maar instincten. Descartes zei het trouwens ook al: buiten de mens zijn er alleen maar redeloze machines.

Moderator: De mens heeft dus bewustzijn. Joep ook?

Guido: Ja, haha, ben je een mens Joep? Ben je nog bij bewustzijn?

Moderator: Heeft Joep nu bewustzijn of niet, volgens jou?

Guido: Ja natuurlijk, wat een vraag...

Moderator: En hoe weet je dat hij bewustzijn heeft? Joep zegt zelf dat hij zich van zijn koude voeten bewust is, maar dat vond je geen goed voorbeeld. Kan je dan zelf iets anders vertellen? Iets wat je zelf hebt meegemaakt, misschien?

Guido: Ik begrijp echt niet wat jullie met die koude voeten hebben. Dat is nogal banaal, lijkt me. Bij bewustzijn gaat het toch over iets meer dan dat? 'Eindelijk eens een goede vraag...', dacht ik. Enfin, het maakt ook niet zo veel uit. Eigenlijk kom ik hier gewoon naartoe om een pint te pakken en voor de gezelligheid. Nietwaar Gina?

(Guido slaat nu lachend zijn arm rond zijn buurvrouw aan de toog.)

Joep: Dat vind ik wel een sterke uitspraak, Guido, dat mijn voorbeeld banaal zou zijn. Ik vind dat je toch niet over bewustzijn kan praten zonder te kijken naar

iets concreets waarvan je je dan bewust bent. Ik noem nu koude voeten, maar het kunnen ook je eigen gedachten of uitspraken zijn. Jij zegt nu bijvoorbeeld dat je naar hier komt voor een pint en voor de gezelligheid. Wanneer werd je je daarvan bewust?

Guido: Wat doet dat er nu toe?

Joep: De vraag is toch: wanneer is er bewustzijn? Wel, ik denk dat jij je wel van één en ander bewust werd toen het gesprek wat lastig werd...

Moderator: Waarvan dan Joep? Waarvan is Guido zich volgens jou op dat moment bewust geworden?

Joep: Bijvoorbeeld, dat het filosofisch gesprek niets voor hem is, maar dat hij liever een pintje voor de gezelligheid drinkt. Maar hij is er zich misschien niet van bewust dat hij ondertussen wel heel de tijd aan het woord is.

Moderator: Klopt dat, Guido, wat Joep hier over jouw bewustzijn zegt?

Guido: Ach, schei uit. Als ik hier nog vijf pinten pak, dan ben ik mij van niets meer bewust. En dan ben ik meteen ook van het gezaag vanaf. Haha. Laten we ons allemaal bewusteloos drinken!

Een paar mannen aan de toog roepen Guido 'proost!' toe. Guido zelf trekt zich in een hoekje van het café terug en gaat daar geërgerd wat voor zich uit mompelen.

In dit gesprek hebben we te maken met een deelnemer die (na een tijdje) zegt niet voor het filocafé te komen, maar enkel voor de gezelligheid en een pint. Toch denk ik, net als Joep, dat hij ook nog voor wat anders komt, want hij gaat zich als één van de eersten in de kwestie mengen. Blijkbaar wil Guido toch ook een forum voor zijn ideeën over bewustzijn. Daarbij loopt hij echter in een grote boog om de vragen van de moderator heen. Wat betekent dat voor het filosofisch onderzoek, het centrale doel van het filocafé? Volgens mij wordt dat hier, voor even, behoorlijk gestremd:

- Guido spreekt over het ontstaan van bewustzijn in de evolutie en citeert Descartes. Deze weetjes dragen echter niets tot het filocafé bij, omdat de inbrenger ervan verder geen zin toont om ze te verifiëren. Hij reageert nogal lacherig als de moderator hem hiertoe uitnodigt met haar vraag: "Heeft Joep ook bewustzijn?"
- Een goede manier om waarheden aan de werkelijkheid te toetsen is door te concretiseren. Deelnemers kunnen een verhaal over bewustzijn uit eerdere ervaringen vertellen of iets wat ze hier en nu meemaken. Daar maakt Joep een begin mee, maar Guido wil liever over bewustzijn in algemene termen spreken. Ook hieruit blijkt dat hij niet komt om iets te onderzoeken.
- Bij filosofisch onderzoek hoort verder dat deelnemers een dialoog met elkaar aangaan. Dat betekent dat ze werkelijk luisteren naar wat anderen te zeggen hebben en eventueel meedenken over aangedragen voorbeelden. Deze man veegt echter het voorbeeld van een andere deelnemer (de koude

voeten van Joep) van tafel als zijnde 'banaal'. Hiermee laat hij zien dat hij niet geïnteresseerd is in wat iemand anders daarover te zeggen heeft.

- De ideale deelnemer in een filocafé is bereid om argumenten aan te dragen voor zijn beweringen. Ook hiermee heeft Guido het moeilijk. Op de vraag "hoe weet je dat Joep bewustzijn heeft?" weigert hij in te gaan.

En toch is Guido, die ik hier als filosofische spelbreker opvoer, welkom. Het is immers utopisch om aan te nemen dat bezoekers van een filocafé meteen alle benodigde vaardigheden bezitten, alleen al gezien het heterogene en steeds wisselende publiek. De meesten leren het gaandeweg, door regelmatig deel te nemen, of ze hebben uit zichzelf een vragende en filosofische attitude. Maar hoe kan je als moderator klanten als Guido aanpakken en daarmee ervoor zorgen dat de anderen het filosofisch onderzoek kunnen voortzetten? Door te wijzen op hun tekortkomingen? Door hen maar meteen duidelijk te maken dat het filosofisch café aan hen niet besteed is? Door te zeggen wat mag en niet mag? Dan waag je je volgens mij op glad ijs. Moraliserende vingerwijzingen nodigen uit tot redetwist en dan wordt het steeds minder een onderzoek.

De moderator in dit gesprek pakt het anders aan. Vooreerst blijft ze consequent in een vragende houding zitten. Op die manier neemt ze Guido als deelnemer serieus. Ze gaat ervan uit dat hij wil filosoferen – hij is immers naar een filocafé gekomen en levert daar een actieve bijdrage – tot hij zelf aangeeft dat hij voor wat anders komt. Het effect van deze houding is dat ook andere deelnemers vragen gaan stellen. Joep, bijvoorbeeld, wordt heel scherp als hij vraagt of Guido zich bewust is van het feit dat hij, ondanks zijn desinteresse, toch heel de tijd aan het woord is. Het lijkt erop dat Guido dit niet zo leuk vindt.

Ten tweede laat de moderator de keuze voor de vraag volledig bij de deelnemers, ook een manier om hen verantwoordelijk voor het gesprek te maken. Ze had uit voorzorg wel aan de formulering kunnen sleutelen, omdat deze bijzonder breed en vaag was. Wat betekent immers de 'er' in "wanneer is er bewustzijn?" Bedoelt de vraagsteller hiermee 'bewustzijn in de wereld' of 'in het heelal' of 'in het hoofd van een mens' ...? De moderator is er niet vooraf op ingegaan, want ook een brede vraagstelling moet toch in het gesprek concreet worden gemaakt, al gaat dat misschien wat moeizamer dan met de vraag "wanneer ben ik mij van iets bewust?"

Deze aandacht voor concretisering wil ik als derde en belangrijkste punt wat uitvoeriger toelichten. De moderator stelt vragen als: *'heeft Joep nu bewustzijn of niet?', 'is Joep een mens?', 'kan je een voorbeeld van 'bewustzijn in het algemeen' geven?* Hieruit blijkt dat ze zich niet laat verleiden om met Guido mee te gaan in een verhaal over 'bewustzijn in het algemeen'. Dit is een reële valkuil, want sommige tussenkomsten van algemene aard kunnen bijzonder filosofisch klinken en worden daardoor vaak door deelnemers enthousiast onthaald. Het internet staat er vol van:

- Afstand scheidt enkel de lichamen, niet de geesten. (Erasmus)

- Geluk is geheel afhankelijk van onszelf. (Aristoteles)
- Als een boek begint te leven, moet de schrijver zwijgen. (Nietzsche)

Het wordt filosofisch echter pas echt interessant als we ook deze gevleugelde spreuken aan de concrete werkelijkheid toetsen en de aannames erin bevragen. Kan iemand zeggen hoe die niet-gescheiden geesten er dan uitzien? Hebben arme mensen hun geluk volledig in de hand? Wanneer kan je zeggen dat een boek leeft? Kan een schrijver wel zwijgen nadat hij een boek geschreven heeft? Wat verstaan we concreet onder spreken en onder zwijgen? ...

Concretiseren betekent ook dat het vertellen van eigen ervaringen een belangrijke plaats in het gesprek krijgt. In het onlangs verschenen boek *Het filosofisch café in acht vragen* laat ik bijvoorbeeld zien hoe het vertellen van onze eigen verhalen, en onze aandacht voor de relevante details daarbij, bijzonder behulpzaam kunnen zijn in een filosofisch café. Ik geef u nog een inkijk in het vervolg van het gesprek over bewustzijn om dit te verduidelijken:

Moderator: Laat ons even terugkeren naar de vraag: 'wanneer is er bewustzijn?' Wie heeft er, net als Joep met zijn koude voeten, iets meegemaakt waarin deze vraag speelt?

Dorien: Wel, gisteren liep ik in de supermarkt te dromen en ik laadde werktuiglijk de spullen in die ik bijna wekelijks aankoop: wasproducten, schoolkoekjes voor een week, melk, rijst ... Ik had geen boodschappenlijstje gemaakt, maar ik was wel thuis vertrokken met het idee dat ik ook een cadeautje moest kopen, want we waren 's avonds uitgenodigd bij vrienden. Pas toen ik buitenkwam, besepte ik dat ik dat cadeautje vergeten was. Toen was mijn bewustzijn er terug.

Moderator: En zeg je dan ook dat jouw bewustzijn er in de winkel niet was?

Dorien: Ik denk het niet, eigenlijk.

Moderator: Waarom niet?

Dorien: Ik liep daar bijna slapend rond, was mentaal helemaal niet in de winkel. Dus ik denk ook niet dat ik al die dingen die ik in mijn karretje heb gelegd bewust heb meegenomen.

Moderator: Waaruit blijkt dat je er mentaal niet was?

Dorien: Weet je, ik kon me achteraf nauwelijks herinneren welk parcours ik met mijn karretje had afgelegd. Of hoe de kassier eruit zag.

Moderator: Toch zei Joep daarstraks dat er altijd bewustzijn is. Wat zou je nu zeggen Joep?

Joep: Hmm, dat is een moeilijk punt. Misschien versta ik onder bewustzijn wel iets anders dan Dorien...

Het kleine, herkenbare verhaal van Dorien in de supermarkt doet Joep hier twijfelen aan een uitspraak die hij tevoren heel stellig poneerde. Misschien kan bewustzijn ook nog wat anders betekenen dan wat hijzelf daaronder verstaat. Daarom verdedig ik in het boek dat we deelnemers moeten aansporen om hun persoonlijke verhalen te vertellen, en liefst zo gedetailleerd en to the point als mogelijk. Ik voel me hierbij geruggesteund door twee Amerikaanse filosofen, Martha Nussbaum en Richard Rorty. Zij prijzen de relevante details in verha-

len, omdat ze verbeelding, inlevingsvermogen en filosofische twijfel mogelijk maken. Dit laatste is vooral Rorty's inzicht: door het horen van andermans verhalen ontdek je dat je eigen eindvocabulaire – de woorden waarmee je over de werkelijkheid spreekt en waarmee je je identiteit opbouwt – slechts één van de vele is en ga je twijfelen aan hun betekenis. Voor Joep werkt het inderdaad op deze manier. Guido daarentegen beperkt zich tot wat Rorty 'plattitudes' noemt, algemene uitspraken, gelegitimeerd op basis van gezond verstand: 'de mens heeft bewustzijn. Dat weet toch iedereen. Het is wetenschappelijk bewezen.' (Rorty 1989).

De vraag die ik me in dit artikel stel, "is het filosofisch café voor iedereen?", is in het boek niet opgenomen. Wat zou het antwoord kunnen zijn? Volgens mij blijkt uit het gevoerde gesprek dat het filocafé daadwerkelijk aan Guido niet besteed is. Hij slaagt er immers niet in om in het dialogeren te stappen, weigert te concretiseren, geeft vervolgens aan dat hij eigenlijk een pint en gezelligheid verkiest, houdt uiteindelijk zijn mond en trekt zich terug in een hoekje. Dit laatste is volgens mij een goede zaak: mensen die niet willen filosoferen hoeven dat ook niet te doen. Misschien heeft deze man precies dankzij de vragen van de moderator en van Joep over zichzelf ontdekt dat hij hiervoor niet kwam. Helaas voor Guido heeft zij niet tot eerste doel het voor iedereen gezellig te houden. Ze wil enkel het filosoferen mogelijk maken voor de mensen die daar wél voor komen, en doet dit door een hardnekkig volgehouden vragende en concretiserende houding. Het ontspannende aspect van het filocafé zit in andere dingen, zoals de locatie, de aanwezigheid van vrienden, de barman eventueel ... Dus nee, het filosofisch café is niet voor iedereen, want niet iedereen wil werkelijk filosoferen. Maar iedereen is er welkom om het te proberen.

Literatuur

- Aerts, Sandra (red.), *Het filosofisch café in acht vragen*, Antwerpen/Apeldoorn: Garant-Uitgevers, 2012.
- Nussbaum, M.C., *Poetic justice: the literary imagination and public life*, Boston; Beacon Press, 1995.
- Rorty, R., *Contingentie, ironie & solidariteit*, vertaling Vuyk/Van den Boogaard, inleiding Ger Groot, Kampen: Ten Have, 2007.

Over de auteur

Sandra Aerts is master in de Nederlandse en Duitse taal- en letterkunde en bachelor filosofie, is moderator bij het filocafé in Antwerpen en geeft opleidingen voor moderatoren. Ze begeleidt ook socratische gesprekken, onder andere bij Vormingplus, een organisatie met 13 regionale centra.

Een tweede doorbraak, ISVW als huis van de praktische filosofie

Erno Eskens en Sadije Bunjaku

Nu een paar honderd scholen filosofie op hun programma hebben staan en de publieksfilosofie bloeit, staat de tweede doorbraak van de praktische filosofie voor de deur. De tijd is er rijp voor. De universiteiten hebben de kennis voortgebracht, een generatie publieksfilosofen en schooldocenten heeft voor een vruchtbaar denkklimaat gezorgd en in het kielzog daarvan kan de praktische filosofie aan een verdere opmars beginnen.

De Internationale School voor Wijsbegeerte ontwikkelt zich steeds verder als het huis van de praktische filosofie. Het aantal cursisten van de ISVW is de afgelopen twee jaar verdrievoudigd. De groei heeft vooral te maken met het succes van een aantal nieuwe praktisch-filosofische opleidingen. De 'Basisopleiding filosofie in de praktijk', die onder leiding staat van Miriam van Reijen, is al enkele jaren volgeboekt. Veel van de cursisten van deze opleiding stromen door naar een van de praktisch-filosofische beroepsopleidingen van de ISVW.

Toenemende populariteit

Dat de opleidingen succesvol zijn, komt omdat de filosofie zelf in aanzien staat. Iedereen proeft dat de praktische filosofie de weerslag is van eeuwen vol academische deugdzaamheid en ijver. Bladen als *Filosofie Magazine* hebben laten zien dat het loont om te putten uit deze bron van de academie. Ook de televisieprogramma's van de VPRO (o.a. 'Een schitterend ongeluk'), van wijlen omroep Teleac-NOT (o.a. 'Denken doorzien') en van het springlevende Human (o.a. 'Dus ik ben') slagen erin om de filosofie *bon ton* te maken. Je kunt dan ook geen krant meer openslaan of je komt een column of opiniestuk van een filosoof tegen. Bovendien zijn er jaarlijks ruim 5000 scholieren die eindexamen filosofie doen. Hun aantal kan de komende jaren nog verder groeien.

Hoe anders was dit alles in de jaren tachtig. Toen waren filosofen nauwelijks te vinden in de media, laat staan op scholen. De filosofische faculteiten waren net onttroond als 'koningin der wetenschappen' en de meeste filosofen voelden zich geremd om toegankelijk te schrijven en te spreken. Het waren de hoogtijdagen van het doorgeslagen postmodernisme. De relativistische verlamming had in alle hevigheid toegeslagen. Er zou geen waarheid bestaan,

geen vooruitgang en de filosofie was gedoemd om vast te lopen in historisch toevallige paradigma's en dogma's. De samenleving was niet te beroerd om het zelfbeeld van de filosofen te versterken. "O, jij volgt dus de beroepsopleiding tot werkloosheid", kreeg je als filosofiestudent regelmatig te horen.

In werkelijkheid kwamen de afgestudeerden in de filosofie ook toen al goed terecht, maar ze afficheerden zich niet als filosoof. Ze waren actief als manager, trainer, romancier, journalist of wat dan ook, maar niet als 'filosoof'. In werkelijkheid lieten ze ook toen al zien dat hun vak inspirerend, handig, nuttig en waardevol is. Het zelfbeeld van de filosofie klopte niet met de praktijk.

Erkend nut filosofie

Tegenwoordig is dat anders. Filosofen aarzelen niet langer om zich filosoof te noemen. Ze hebben zich bevrijd uit de relativistische verlamming en weten nu heel goed dat hun kennis van waarde is voor de mens, de samenleving en het bedrijf. Ze weten dat filosofie het verend vermogen van de samenleving vergroot. Gooi wat filosofische bagage in de soms iets te strak geveerde vrachtwagen van de voortjakkerende samenleving en je zult merken dat we niet langer over iedere hobbeltje stuiten. Gooi wat bagage in je eigen personenwagen en je merkt dat je ook zelf minder door het leven hobbelt. Filosofie helpt je bijvoorbeeld om niet te veel door emoties heen en weer geslingerd te worden. Je kunt je daarvoor tot de Stoa wenden. Filosofie kan je helpen om je te wapenen tegen de grillen van het management en tegen het altijd dreigende misverstand. Fijne socratische gespreksmethoden helpen je op een betere manier te communiceren, en elk fraai staaltje begripsverheldering van filosofen helpt ons om koers te zetten naar die stip op de horizon van de *mathesis universalis*, die gemeenschappelijke taal waarmee we zonder al te veel problemen over de wereld en onszelf kunnen praten. Ook in het sociale leven helpt de filosofie ons om de juiste afwegingen maken en kennis van mening te onderscheiden. En uiteraard betaalt dit alles zich uit in het privé-, het sociale en het bedrijfsleven.

ISVW: uiteenlopende doelgroepen

Vanuit het besef dat filosofie theoretisch interessant en praktisch waardevol is, laten verschillende groepen mensen zich bij de ISVW bijscholen. Vroeger trok de ISVW vooral mensen die hun eigen verend vermogen wilden vergroten. Die groep is er nog steeds. Een deel is werkzaam in bedrijven, meestal in de hogere functies, en een deel is gepensioneerd. Maar de ISVW trekt ook een toenemend aantal trainers, docenten, managers, psychologen, filosofen, artsen, juristen en geestelijk verzorgers, die ontdekt hebben dat filosofische kennis en

vaardigheden nuttig zijn in hun beroepspraktijk. Tijdens en tussen de colleges wisselen deze groepen ervaring uit.

Wie de smaak te pakken heeft, belandt via een van de vele basisopleidingen in een van de praktische beroepsopleidingen. De 'beroepsopleiding tot filosofische consulent' wordt verzorgd door Harm van der Gaag en biedt de mogelijkheid om een filosofische praktijk te beginnen. De 'beroepsopleiding tot sokratisch gespreksleider', in handen van Kristof van Rossem en Hans Bolten, traint filosofen en filosofisch geïnteresseerden om gedegen groeps gesprekken te voeren. De 'beroepsopleiding filosoferen met kinderen en jongeren' wordt samen met Centrum Kinderfilosofie Nederland en het Vlaams netwerk voor eigentijds filosofieonderwijs verzorgd en mikt vooral op mensen die willen leren om met (veelal jonge) kinderen te filosoferen. De 'beroepsopleiding moreel beraad' (onder leiding van Dick Kleinlugtenbelt e.a.) mikt op mensen uit zorginstellingen en bedrijven, en de 'beroepsopleiding visieontwikkeling in organisaties', die onder leiding staat van Jos Kessels, Luuk Stegmann en Pieter Jan André, helpt bedrijven om hun koers te bepalen met inzichten uit de Griekse filosofie.

Van idee naar werkelijkheid

Al met al ontwikkelt de Internationale School voor Wijsbegeerte zich dus steeds meer tot het centrum van de praktische filosofie in Nederland en Vlaanderen. Daarmee wordt een bijna honderd jaar oude droom langzamerhand verwezenlijkt. Bij de oprichting van de ISVW in 1916 bestond het plan namelijk al om, naast het huidige cursusinstituut, een *Internationale academie voor praktische wysbegeerte en sociologie* op te richten. Deze Academie zou, naast de School, onderdeel zijn van een grootse campus.

Oorspronkelijk ontwerp voor de campus van de isvw.

Deze academie lijkt zich, ontdaan van de soms naïef-idealistische tendensen van begin twintigste eeuw, langzamerhand te vormen. Als de ISVW erin slaagt om de vele opleidingen de komende jaren in gestructureerd verband aan te bieden, bij voorkeur in samenwerking met een universiteit, dan is denkbaar dat men op termijn een geaccrediteerde bachelor- en masterstudie praktische filosofie bij de ISVW kan volgen.

Nieuwe loten

Zo ver is het echter nog niet. Voorlopig beperkt de ISVW zich tot het uitbouwen van de opleidingen en tot het ontwikkelen van het vakgebied. De praktische filosofie is namelijk, zoals alle goede filosofie, nog lang niet klaar. Er ontspruiten nog steeds nieuwe loten aan de tak van de praktische filosofie. Zo wordt op dit moment hard gewerkt aan het toepasbaar maken van de taal- en wetenschapsfilosofie. Binnen dit Angelsaksische vakgebied hebben sommigen zich fel verzet tegen wat men de 'vulgarisering en utilisering van de filosofie' noemde, maar juist voor de logisch-argumentatieve Angelsaksische filosofie ligt er een wereld open.

Het werk van wetenschapsfilosoof Ton Derksen laat bijvoorbeeld zien dat praktisch ingestelde wetenschapsfilosofen kunnen helpen om de rechtsspraak te verbeteren. Politieagenten blunderen soms bij empirische onderzoek, advocaten en officieren van justitie verliezen zichzelf wel eens in tunnelvisies en dit alles schreeuwt om wat Angelsaksische argumentatieleer. Wij denken dat de tijd rijp is voor wat we 'forensische filosofie' zijn gaan noemen. De 'forensische filosoof' is een expert op het gebied van waarheidsvinding. Een dergelijke filosoof put uit de kennis die in de academies is verankerd, die door de publieksfilosofen toegankelijk is gemaakt en die door hem- of haarzelf wordt toegepast op de rechtspraktijk.

Forensische filosofen kunnen aan de slag als getuige-deskundigen, als adviseurs van slachtoffers en advocaten, als docenten aan de politieacademie en bijvoorbeeld als analist bij onderzoeksinstanties en veiligheidsdiensten. Wij kunnen ons voorstellen dat de forensisch filosoof door allerlei overheidsinstanties preventief wordt ingezet tegen tunnelvisie en als zodanig ook veel door de media wordt geraadpleegd. Je kunt je voorstellen dat ze *en passant* de beginselen van de rechtstaat bewaken.

Doorbraken

Wij kunnen ons voorstellen dat er, naast deze forensische filosofie, nog meer praktisch filosofische toepassingsgebieden zichtbaar worden. Hoe het ook zij, dat steeds meer mensen zich laten scholen in praktische toepassingsgebieden van de filosofie en dat er zoiets als de forensische filosofie kan ontstaan, laat zien dat een tweede doorbraak van de praktische filosofie gaande is. De eerste doorbraak vond plaats in de jaren negentig toen filosofische cafés en filosofische praktijken werden opgericht. Dat was de tijd dat filosofen ook in het bedrijfsleven aan de slag gingen en de levenskunst als praktische levensfilosofie werd herontdekt. De agenda van tweede doorbraak laat zich raden: er komen meer filosofische praktijken waar je met gezonde levensproblemen terecht kunt,

meer filosofische bedrijfsadviseurs, meer praktisch geschoolde ethici, meer filosofiedocenten en wellicht ook meer praktisch-filosofische vakgebieden.

De tweede doorbraak is mogelijk geworden doordat we met zijn allen de laatste decennia een goed denkklimaat hebben geschapen. Daaraan moeten we blijven werken. Dat is ook de reden dat ISVW de komst van 'concurrenten' wil bevorderen, zich wil inzetten om filosofie tot verplicht vak te maken in het voortgezet onderwijs, en zich druk blijft maken om een paar vakjes filosofische bildung in het hoger onderwijs gewoon te maken. Natuurlijk vereist dit alles ook een levendige vereniging van praktische filosofen. De ISVW hoopt dan ook het huis van de VFP te blijven.

Over de auteurs

Erno Eskens is hoofd van het cursusinstituut en de uitgeverij van de Internationale School voor Wijsbegeerte. Hij was eerder hoofdredacteur van Filosofie Magazine en behoort tot de oprichters van onder meer de Maand van de filosofie, filosofiecafé Felix & Sofie en de Sokrates Wisselbeker.

Sadije Bunjaku is coördinator bij de ISVW. Zij organiseerde de Nacht van de filosofie.

Over het nut en de waarde van een filosofische leesgroep

Arthur D'Ansembourg

Onlangs vroeg iemand mij wat het nut is van een filosofische leesgroep. Waarschijnlijk is het volledig nutteloos om zich gedurende meerdere maanden te verdiepen in een van de kritieken van Kant, de *Fenomenologie van de waarneming* van Merleau-Ponty of de *Totaliteit en het Oneindige* van Levinas. Het lezen van een filosofisch werk levert meestal geen duidelijk resultaat op en na afloop beschikt men niet over tastbare kennis. Zelf heb ik na het lezen van dergelijke werken vaak het gevoel dat ik de klokken heb horen luiden, maar echt niet weet waar de klepel hangt. Na afloop van elke leesgroep is er het gevoel dat men eigenlijk weer opnieuw zou moeten beginnen met het risico dat men wederom met lege handen komt te staan.

Iets dergelijks is zeker het geval indien men zich waagt aan een leesgroep rondom de *Kritiek van het esthetische oordeelsvermogen* van Kant. Deze leesgroep vindt plaats aan het ISVW en wordt daar aangeboden als mogelijk vervolg op een basisopleiding esthetica en kunstfilosofie. Het werk dat we bespreken bevindt zich in het eerste deel van de *Kritiek van het oordeelsvermogen* (1790) en men kan zich afvragen of het zin heeft om zich daarin te verdiepen. Om het te begrijpen moet men eigenlijk eerst de *Kritiek van de zuivere rede* (1781) en de *Kritiek van de praktische rede* (1788) gelezen hebben. De vraag of deelname aan een dergelijke leesgroep zin heeft, is volgens mij afhankelijk van een juist evenwicht in de taakverdeling tussen de deelnemers en de persoon die de leesgroep begeleidt.

Deelname aan een leesgroep vereist aan de kant van de deelnemers een grote mate van zelfwerkzaamheid. Ze geven aan dat waardevol te vinden, "omdat ze niet zozeer iets te horen krijgen over een filosoof, maar zelf met iets aan de gang gaan". Ze worden gestimuleerd om actief mee te denken en hun eigen opvattingen over een bepaalde kwestie met elkaar te bespreken. Dat maakt dat ze zich een bepaalde gedachtegang beter eigen kunnen maken. Ze vinden het boeiend om "meegenomen te worden in een gezamenlijke zoektocht" en het zorgt ervoor dat de kennis die ze opdoen beter beklijft.

Meer dan in een cursus of een basisopleiding esthetica en kunstfilosofie krijgen ze de gelegenheid om de diepte in te gaan. Om daarbij niet te verdwalen is het van belang dat de begeleider enig inzicht weet te verschaffen in de relatie van de *Kritiek van het oordeelsvermogen* ten opzichte van de twee eerdere kritieken van Kant. Kant legt in de inleiding van de derde kritiek uit dat hij daar op zoek is naar een brug tussen determinatie en vrijheid. Om deze brug tot stand te brengen ontwikkelt hij in de *Kritiek van het esthetische oordeelsvermogen* zijn begrip van een vrije wetmatigheid. Van belang is niet alleen dat helder wordt wat Kant daaronder verstaat, maar ook dat de deelnemers worden gestimuleerd om na te gaan welke vragen dat bij hen oproept. Deelname aan een leesgroep is vooral ook een gelegenheid om zich te oefenen in het stellen van de juiste vragen; een tegenstrijdig begrip als de vrije wetmatigheid is zeker niet probleemloos.

Volgens Kant speelt het een centrale rol in het ervaren van schoonheid en het scheppen van mooie kunstwerken. Het scheppende genie maakt in vrijheid wat de natuur hem voorschrijft. De werken die hij maakt zijn het resultaat van een spel waarin de vrijheid van de verbeelding harmonieert met de wetmatigheden van het verstand. Het is een gedachte die vooruit wijst naar een manier van leven waarin men in vrijheid kan kiezen voor datgene wat het verstand voorschrijft. Het is dan ook de vraag hoe dit een rol speelt in ons alledaagse leven.

Belangrijk daarbij is dat het in een filosofische leesgroep niet in de eerste plaats gaat om te begrijpen wat Kant precies bedoelde (dat is een onmogelijke opgave), maar dat de tekst vooral ook een aanleiding is om met elkaar te filo-

soferen over onze ervaringen met schoonheid en kunst. Lezen is altijd meer dan het aaneenrijgen van het ene woord aan het andere. Het is vooral ook een vorm van interpreteren en een tekst krijgt betekenis, omdat we ons zelf in het spel brengen. Daarmee zetten we ook iets van onszelf op het spel. We denken vaak te weten hoe de dingen in de wereld en wijzelf in elkaar zitten. Als een tekst zoals de *Kritiek van het esthetische oordeelsvermogen* gaat boeien, dan laat zij ons niet meer los en worden we geconfronteerd met betekenissen die onze gangbare denkkaders doorbreken.

Het is altijd weer fascinerend om te constateren dat wij er vanzelfsprekend vanuit gaan dat wat we mooi vinden subjectief en persoonlijk is. Die opvatting botst met de gedachte van Kant dat wat we mooi vinden subjectief en algemeen is. Bij het lezen van een kerntekst uit de filosofische traditie willen we vaak onze eigen opvattingen en vooroordelen door de tekst die we lezen bevestigd zien. Interessant zijn echter de momenten dat we worden geconfronteerd met betekenissen die dat patroon doorbreken en ons als het ware dwingen om uit onze vanzelfsprekende kaders te treden.

Sommige deelnemers geven dan ook aan dat het lezen van het werk hen confronteert met hun eigen opvattingen. "Je moet je afvragen hoe je er zelf over denkt en hoe dat zich verhoudt tot Kant. Je gaat hardop vergelijken tussen de destijds gehanteerde begrippen en hoe wij het nu zouden zeggen". Een dergelijke confrontatie doet zich o.a. voor indien Kant ons laat weten dat de esthetische ervaring weliswaar subjectief, maar algemeen en dus niet persoonlijk is. Het is heel goed mogelijk dat hij zich daarin vergist en dat de vraag of iets mooi is een kwestie van persoonlijke smaak is. Toch valt het me altijd weer op dat ik nog nooit iemand heb ontmoet die een zomerse zonsondergang aan zee niet mooi vond.

Om in gesprek te gaan met Kant is het van belang om aandacht te hebben voor de veelheid van (vaak merkwaardige) voorbeelden die hij aanhaalt. Een bloem zoals een tulp of de wisselende vlammen van een haardvuur en het ruisende geluid van een beek vinden we volgens hem mooi, maar een mens, een paard of een kerk kunnen niet echt mooi zijn, omdat hun bestaan verbonden is met een doel. Om te achterhalen wat Kant bedoelt en hoe we ons daartoe willen verhouden, is het soms ook nodig om op een ambachtelijke manier te werk te gaan. Deelnemers geven aan dat ze "gedwongen worden om regel voor regel te lezen". Ze leren "zorgvuldiger omgaan met begrippen, preciezer te lezen en hun gedachten zorgvuldiger te verwoorden". Daardoor krijgt men zicht op allerlei onderscheidingen waarvan we geneigd zijn ze als bijkomstig te beschouwen. Ze blijken vaak goede aanknopingspunten te bieden voor onderlinge reflectie over de eigen ervaring met en vragen rondom schoonheid en kunst. Taak van de begeleider is dan ook om de ervaringen van deelnemers te bevragen. Wat ervaren we als we genieten van het wisselende spel van de vlammen van een haardvuur of indien we onder de indruk zijn van de weidse sterrenhemel?

Daarnaast bieden de door Kant aangehaalde voorbeelden belangrijke handvatten voor een beter begrip van kwesties die een rol spelen in hedendaagse discussies over kunst en kunstenaarschap. Interessant is in dat verband bijvoorbeeld de *Aromascape of Rotterdam* (2010) van Maki Ueda. Zij verzamelde op verschillende plaatsen in Rotterdam geurmonsters die ze vervolgens in flesjes met geurspatels exposeerde. Het werk staat niet los van een discussie met Kant. Hij benadrukt dat een tulp niet mooi is vanwege haar geur of haar kleur, maar vanwege haar vorm. Dit primaat van de vorm zal na Kant een belangrijke rol spelen in de receptie en waardering van de moderne kunst, maar wordt ter discussie gesteld in de voorkeur van Kandinsky voor de kleur of die van Maki Ueda voor de geur. Het bespreken van dergelijke wendingen draagt bij aan een bredere kijk en zorgt voor een beter begrip van onszelf en de wereld waarin we leven.

Over de auteur

Arthur d' Ansembourg studeerde filosofie. Sinds 2002 is hij werkzaam in het volwassenenonderwijs en geeft hij voornamelijk cursussen esthetica en kunstfilosofie. Daarnaast begeleidt hij socratische gesprekken en geeft hij dilemma-trainingen.

Recent verschenen boeken

Huijter, Marli, en Meester, Jeroen. *Goudmijn van het denken, filosofie in de beroepspraktijk*. Amsterdam: Boom, 2012, 336 pp. € 26,90.

Wat heeft Ludwig Wittgenstein ons te zeggen over een teamvergadering in een bedrijf? Kunnen we van Michel Foucault tips verwachten over de machtsverhoudingen op de werkvloer? En zou Hannah Arendt ons iets over duurzaamheid kunnen leren?

In hun boek *Goudmijn van het denken, filosofie in de beroepspraktijk* plaatsen de filosofen Marli Huijter en Frank Meester de filosofie midden in de dagelijkse beroepspraktijk. Ze willen zo een brug slaan tussen de academische en de niet-academische wijsbegeerte.

Huijter, filosoof en arts en onder meer lector filosofie en beroepspraktijk aan de Haagse Hogeschool, en Meester, eveneens in die hoedanigheid aan dezelfde hogeschool verbonden, selecteerden meer dan twintig fragmenten uit de geschiedenis van het denken van onder anderen Plato, Augustinus, Foucault,

Nussbaum en Darwin. Bij elke tekst schreven ze een heldere inleiding die de filosofische tekst en thema's uit de beroepspraktijk verbindt. Huijer en Meester willen hun lezers uitdagen naar hun eigen positie in het hier en nu (hun beroepspraktijk of dagelijkse werkelijkheid) te kijken met de bril van een ander of vanuit een andere traditie. De auteurs hopen daarmee vanzelfsprekendheden aan de kaak te stellen en vragen die bij de lezer leven, duidelijker te formuleren. In *Goudmijn van het denken* doen ze dat aan de hand van thema's die de lezer bekend zullen voorkomen en die ze behandelen met een tekst van twee filosofen die ieder een eigen visie op dat vraagstuk hebben.

Drie voorbeelden. Het thema macht in organisaties wordt met twee oorspronkelijke (vertaalde) teksten (Machiavelli en Foucault) aan de orde gesteld. Een typisch hedendaags onderwerp als assertiviteit wordt gekoppeld aan Kants essay over de verlichting en de (on)mondigheid van mensen, terwijl in de confronterende tekst de dertiende-eeuwse islamitische denker Ibn Roesjd (Averroes) de verhouding tussen wetenschappelijke en door de traditie overgeleverde kennis behandelt. In het hoofdstuk 'Horen, zien en klikken' wordt de lezer aan het denken gezet over de rol van de klokkenluider. Een tekst van Plato (over de harde waarheid) staat tegenover die van Nietzsche (over het leven zonder god en gebod). De auteurs onderbreken de oorspronkelijke tekst met vragen (dikwijls op een irritante schoolse manier geformuleerd) waarover de lezer zich het hoofd dient te breken. Met die vragen willen de auteurs de lezer dwingen de teksten nauwkeurig te lezen en ideeën uit vervlogen tijden met de actualiteit te vergelijken.

Goudmijn van het denken leent zich ook als receptenboek. De lezer kan er naar believen een of meer hoofdstukken uitpakken om deze bijvoorbeeld in een professionaliseringstraject, een training of onderwijsprogramma te gebruiken.

Wijsbek, Joep (red.) *Levenskunst à la carte*. ISBN 978-9077983-92-8. Leidschendam: Uitgeverij Quist, 2013, ca. 360 pp., € 19,95. Verschijnt eind maart.

Levenskunst is vandaag een belangrijk thema. De belangstelling daarvoor neemt de laatste jaren toe. De geïnteresseerde lezer zal al gauw ontdekken dat er niet slechts één opvatting van levenskunst bestaat. Alleen al binnen de filosofie van de levenskunst bestaan meerdere stromingen. Hiernaast ontwikkelt zich ook binnen de psychologie een stroming, die zich voornamelijk met de levenskunst bezighoudt. En er zijn tal van alternatieve benaderingen, die de levenskunst hoog in het vaandel hebben staan. Dit boek heeft tot doel hierin een zekere mate van ordening aan te brengen. Niet door een soort overkoepelende samenhang te schetsen, als dat al zou kunnen. Maar door op een overzichtelijke wijze een aantal verschillende benaderingswijzen op een plek bij elkaar te brengen en daarmee een soort staalkaart te bieden. Hiermee krijgt de belangstellende lezer een overzicht van de diversiteit die op dit moment op

het gebied van de levenskunst in ons land bestaat. Op grond daarvan kan hij vervolgens zelf bepalen welke benaderingswijze hem het meeste aanspreekt. Het boek bevat een bundeling van een aantal verschillende visies op het thema 'levenskunst'. Deze verschillende visies zijn ondergebracht in een vijftal clusters:

- Een *filosofisch* cluster, met bijdragen van Joep Dohmen, Paul van Tongeren, Ruut Veenhoven en Miriam van Reijen.
- Een *psychologisch* cluster met bijdragen van Ernst Bohlmeijer, Gerben Westerhof en Hubert Hermans.
- Een *thematisch* cluster met bijdragen van: Jan Baars, Christa Anbeek, Jacqueline Tamminga en Peter Gerrickens.
- Een *levensbeschouwelijk* cluster, met bijdragen van Lisette Sevens en Noor Francken (Art of Living), Hans Knibbe (Zijnsoriëntatie) en Riens Ritskes (Zenmeditatie).
- En tot slot een *praktisch* cluster waarin de nadruk vooral ligt op de toepassing van de levenskunst, met bijdragen van Dick Kleinlugtenbelt, Erik Boers en Erik en Ria Pool.

Elk van deze (17) bijdragen bestaat uit twee delen. Eerst schetst de betreffende auteur in een aantal bladzijden zijn of haar eigen visie op het thema 'levenskunst'. En daarna is te lezen hoe het gesprek verliep dat de samensteller van dit boek met deze auteur over diens bijdrage had. De combinatie van inhoudelijke bijdrage met een gesprek daarover geeft dit boek een persoonlijke dimensie. Hiernaast bevat iedere bijdrage kort CV van de auteur, een literatuurverwijzing en enkele praktische suggesties (website e.d.), zodat je desgewenst kunt 'doorklikken'.

Dick Kleinlugtenbelt LEVENSKUNST

Bevriend raken met jezelf en de ander

Wat is levenskunst? Levenskunst is de zorg voor een beheerste en bevriende relatie met onszelf en met anderen. Het boek is een lees- en leerboek, bedoeld voor iedereen met belangstelling voor levenskunst en vriendschap, voor docenten en studenten, filosofen en andere geïnteresseerden.

"Het boek dat Kleinlugtenbelt heeft geschreven is het meest toegankelijke op het gebied van filosofie als levenskunst dat ik tot nu toe heb gelezen."

Tuur de Beer in tijdschrift Narthex

Isbn 978 90 5573 986 8, 288 pp., € 22,90

Bestellen via info@damon.nl of www.damon.nl

Mededelingen en agenda van de VFP

Vereniging voor Filosofische Praktijk

<http://www.verenigingfilosofischepraktijk.nl>

Secretariaat VFP: Alle van Meeteren

Pater Pirestraat 46, 1111 KR Diemen,

020 368 03 02 / 06 12 11 38 78, secretariaatvfp@gmail.com

Activiteiten VFP 2013

In 2013 organiseert de VFP een aantal Verenigingsdagen, onder het motto 'voor leden, door leden'. Leden delen op die dagen ervaringen met elkaar in formele sessies, maar zeker ook in de informele sfeer. Deze zaterdag met een ochtend- en een middagprogramma vinden plaats bij de ISVW in Leusden. Deelname is gratis, tegen betaling is het mogelijk bij de ISVW de lunch te gebruiken. Meer informatie: Reinskje Talhout (talhout@planet.nl), 030-2932556 en op de VFP-website.

- 2 maart: Socratische intervisie Dick Kleinlugtenbelt; workshop 'kunst van het vragen stellen' Hein Hoek.
- 6 april: Masterclass Eite Veening; intervisie Eite Veening
- 1 juni: Intervisie Dick Kleinlugtenbelt; workshop Miriam van Reijen
- 21 september: Intervisie Ronald Wolbink; filosofisch wandelen Peter Harteloh
- 23 november: Intervisie Dick Kleinlugtenbelt; ALV VFP

Opleidingen praktische filosofie bij de ISVW 2013-2014

Aan de ISVW zijn verschillende opleidingen op het gebied van filosofische praktijk te volgen, zoals de basisopleiding filosofie in de praktijk.

Voor meer informatie zie <http://www.isvw.nl/nl/opleidingen/>

Conferenties en symposia 2013

- 26 juli tot 2 augustus: International Conference of PPA/GSP/SFCP and the Institute of Comparative Ethics (Free University of Berlin).

<http://philosophisch-politische-akademie.de/ic-2013.html>

<http://dialogue-conference-2013.forumprofi.de>

- 4 – 10 augustus: The 12th International Conference on Philosophical Practice Athene, Griekenland www.icpp-athens2013.org/notice1.html

- 7-8 december: Colloquium "Socrate au marché; que peut la parole philosophique?" Universiteit Aix-Marseille, Frankrijk.

Bijdragen gevraagd voor deze dialoog tussen de meer academisch en theoretisch geïntereerde franse filosofie en de pragmatische en praktische filosofie uit Nederland. Meer informatie bij Mieke de Moor mieke@la-chenaie.fr

+33 (0) 4 94 04 12 49 / +33 6 61 84 73 56

Jos Delnoij (red.)

FILOSOFISCH CONSULENTSCHAP

Meedenkers I

Deze uitgave komt vooral voort uit de ervaringen van filosofen uit de praktijk en niet uit de schoot van wetenschappelijk georiënteerde, academische filosofie.

Het boek opent met inleidende overzichtsartikelen en begint met een korte geschiedenis van het filosofisch consulentenschap in Nederland van de hand van Ida Jongasma, consulente van het eerste uur. Dit openingsessay wordt gevolgd door een korte stand van zaken in Nederland, beschreven door Eite Veening. De overige bijdragen gaan over zowel de theorie als de praktijk en laten een diversiteit aan invullingen van het filosofisch consulentenschap zien.

Isbn 978 90 5573 213 5, 204 pp., € 13,50

Wieger van Dalen en Jos Delnoij (red.)

HET SOCRATISCH GESPREK

Meedenkers II

Begeleiders van een socratisch gesprek geven tijdens een dialoog gewoonlijk niet hun mening. In dit boek staan hun vragen, ervaringen, argumenten en inzichten zwart op wit verzameld. Hoe functioneren de verschillende gespreksvormen? Wanneer werken de gespreksregels belemmerend? Wat heeft de socratische methode met waarheid te

maken? En met filosofie? De meeste artikelen bevatten voorbeelden van gevoerde gesprekken. Dit maakt deze uitgave geschikt als kennismaking met de methode zowel als verdieping van de methode.

Voor deelnemers aan een socratisch gesprek is dit boek een uitgebreide toelichting op de processen die in zo'n gesprek plaatsvinden. Voor gespreksleiders bevatten de artikelen een rijkdom aan ideeën, tips en argumenten die hun functioneren verhelderen.

Isbn 978 90 5573 415 3, 284 pp., € 14,50

Bestellen via info@damon.nl of www.damon.nl

